

NAQD PULSIZ TO'LOVLAR HISOBINI YURITISH TARTIBI

Yangibayeva Sevinch

Mamatqulova Kamila

Guliston Davlat Universiteti

Annotatsiya: Ushbu maqolada naqd pulsiz to'lovlar hisobini yuritishning mazmuni, tamoyillari va ularning tashkilot moliyaviy faoliyatidagi o'rni yoritilgan. Naqd pulsiz to'lovlarning turlari, hisob-kitob shakllari, bank orqali amalga oshiriladigan operatsiyalar hamda ularni hisobga olish jarayonining buxgalteriya hisobi standartlariga muvofiqligi tahlil qilingan. Shuningdek, elektron to'lov tizimlaridan foydalanishning afzalliklari, xavfsizlik choralari va korxona likvidligi hamda nazorat imkoniyatlariga ta'siri ochib berilgan. Maqolada amaldagi O'zbekiston Respublikasi qonunchiligi va xalqaro standartlar asosida naqd pulsiz to'lovlarning tartibi yoritiladi.

Kalit so'zlar: Naqd pulsiz to'lovlar, Hisob-kitob shakllari, Bank hisobvaraqlari, Elektron to'lov tizimlari, Buxgalteriya hisobi, To'lov intizomi, Moliyaviy nazorat, To'lov topshiriqnomasi, Xavfsizlik choralari, Likvidlik boshqaruvi

Kirish: Bugungi kunda O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki va tegishli davlat organlari tomonidan naqd pulsiz to'lovlarni rivojlantirish va tartibga solishga jiddiy e'tibor qaratilmoqda. Naqd pulsiz hisob-kitoblar — shaxslar va korxonalarning pul mablag'larini bank hisobvaraqlari va elektron to'lov vositalari orqali o'tkazish usulidir, va bu usul, nafaqat amaliy qulaylik, balki moliyaviy operatsiyalarni shaffof va nazorat ostida yuritish imkonini ham beradi. 2013-yilda tasdiqlangan O'zbekiston Respublikasida naqd pulsiz hisob-kitoblar to'g'risida Nizom naqd pulsiz operatsiyalarning tartibini, to'lov hujjatlari shakllari hamda banklar tomonidan hisob-kitoblarni amalga oshirish tartibini normativ-huquqiy jihatdan belgilaydi. Mazkur Nizom O'zbekiston Respublikasida naqd pulsiz hisob-kitoblarni amalga oshiruvchi yuridik va jismoniy shaxslarga nisbatan tatbiq etiladi.

O'zbekiston Respublikasida naqd pulsiz hisob-kitoblar quyidagi shakllarda amalga oshiriladi:

- to'lov topshiriqnomalari bilan hisob-kitoblar;
- akkreditiv bo'yicha hisob-kitoblar;
- inkasso bo'yicha hisob-kitoblar;
- cheklar bilan hisob-kitoblar.

Naqd pulsiz hisob-kitoblarni amalga oshirishda quyidagi hisob-kitob hujjatlaridan foydalaniladi:

- mazkur Nizomning 1-ilovasiga muvofiq shakldagi memorial order;

- mazkur Nizomning 2-ilovasiga muvofiq shakldagi to'lov topshiriqnomasi;
- mazkur Nizomning 3-ilovasiga muvofiq shakldagi to'lov talabnomasi;
- mazkur Nizomning 4-ilovasiga muvofiq shakldagi inkasso topshiriqnomasi;
- mazkur Nizomning 5-ilovasiga muvofiq shakldagi akkreditivga ariza;
- mazkur Nizomning 6-ilovasiga muvofiq shakldagi tijorat bankining hisob-kitob cheki (bundan buyon matnda chek deb yuritiladi).

Naqd pulsiz hisob-kitoblar bank plastik kartalaridan (bundan buyon matnda BPK deb yuritiladi) foydalangan holda ham amalga oshirilishi mumkin.¹ Naqd pulsiz to'lovlar iqtisodiyotda shaffoflik, tezkorlik, xavfsizlik va moliyaviy intizomni kuchaytirishga xizmat qiladi. Korxonalar bunday to'lovlar orqali:

- hisob-kitoblarni tezlashtiradi;
- naqd pul aylanmasini kamaytiradi;
- bank nazorati orqali moliyaviy xarajatlarni aniq yuritadi;
- raqamli iqtisodiyot talablariga moslashadi.

Davlat tomonidan qabul qilingan qonunlar va normativlar bu jarayonni tartibga soladi hamda elektron to'lov infratuzilmasini qo'llab-quvvatlaydi.

1 – “O‘zbekiston Respublikasida naqd pulsiz hisob-kitoblar to‘g‘risidagi” Nizom

To'lov turi	Mazmuni	Amalda qo'llanishi	Qonunchilik asoslari
To'lov topshiriqnomasi orqali to'lov	Xaridor bankiga to'lovni amalga oshirish haqida topshiriq beradi	Korxonalar o'rtasidagi tovar va xizmatlar uchun to'lovlarda eng ko'p qo'llanadi	“Naqd pulsiz hisob-kitoblar to'g'risida Nizom”, O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki qarori (2013 yil)

Plastik kartalar orqali to'lov	Bank kartalari orqali elektron shaklda to'lov qilish	Terminallar, onlayn savdo, xizmat ko'rsatish sohasi	"To'lov xizmatlari to'g'risida" Qonun (2021)
Bank o'tkazmasi (electron pul o'tkazmasi)	Bank hisobvaraqlar o'rtasida elektron tarzda pul o'tkazish	Korxonalar, jismoniy shaxslar, shaxslararo to'lovlar	O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksi 738-modda (Hisob-kitoblar)
Inkasso topshiriqnomasi	To'lovni majburiy undirish shakli	Soliq, bojxona to'lovlari, jarimalar	"Banklar va bank faoliyati to'g'risida"gi Qonun
Mobil ilovalar orqali to'lov	Payme, Click, Apelsin kabi ilovalar orqali tezkor elektron to'lov	Jismoniy shaxslar o'rtasida, xizmatlarda, internet savdo	"Elektron tijorat to'g'risida" Qonun (2004)

Tatqiqotda quyidagi jihatlar ko'rib chiqildi

1. Naqd pulsiz to'lovlarni tartibga soluvchi qonunchilik bazasi.
2. Elektron to'lov tizimlarining iqtisodiy samaradorligi.
3. Naqd pulsiz to'lovlar bo'yicha amaliyotda uchraydigan muammolar va ularning yechimlari.

TAHLIL VA NATIJALAR

O'zbekistonda 2025-yildagi naqd pulsiz to'lovlar ulushi (terminal orqali to'lovlar foizi) bo'yicha rasmiy statistik ma'lumotlarni O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki (CBU) beradi. Markaziy bankning rasmiy sayti (cbu.uz) statistika bo'limida ("To'lov tizimi ko'rsatkichlari") bank plastik kartalari, POS-terminallar soni va ular orqali tushumlar bo'yicha batafsil jadval ma'lumotlari e'lon qilinadi. Masalan, 2025-yil yanvar-iyun oylarida to'lov terminallari orqali umumiy tushum 212,2 trillion so'mni tashkil etgani shu yerda ko'rsatilgan. Batafsil statistikalar uchun CBU saytidagi "Pul-kredit va moliyaviy statistika" va "To'lov tizimi" bo'limlariga murojaat qiling, shuningdek, yillik hisobotlar PDF shaklida yuklab olinadi.²

Naqd pulsiz to'lovlarga oid statistik ko'rsatkichlar

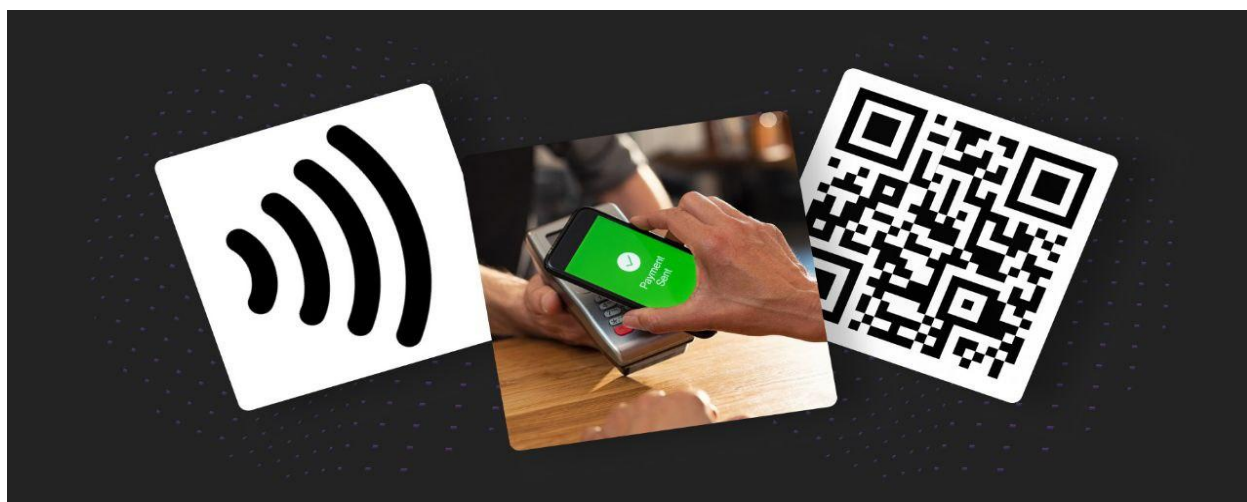
Ko'rsatkich	Foiz/ Ulush/ O'zgarish	Izoh
Muomaladagi naqd pul ulushi (pul massasidagi)	≈ 19,2 %	2025 yil bosh holatida (oldingi yillarda 22,3 % — 2022, 21,5 % — 2023)

Bank kartasi / terminal orqali tushumlar ulushi (naqd emas)	43%	2025 yil — umumiy tushumlarda terminal orqali to'lovlar ulushi
2025 yilning birinchi yarmida bank kartasiga tushgan mablag'lardan naqdlashtirilgan ulushi	38 % → 41 %	2025 I-yarmida (2024 bilan solishtirganda kamayish)
Aholining to'lov usullaridan foydalanganlik taqsimoti (so'rovnoma)	Kartadan: 33 %, Naqd: 15 %, Ikkalasidan birga: 52 %	2025 yil iyunidagi so'rovnoma natijasi

2 – O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki Rasmiy sayti

Xulosa

O'zbekistonda naqd pulsiz to'lovlar tizimi so'nggi yillarda jadal rivojlanib, iqtisodiyotning raqamlashtirilishi jarayonida muhim strategik omilga aylandi. Naqd pulsiz hisob-kitoblarning kengayishi banklararo to'lov tizimlarining barqaror ishlashi, aholining moliyaviy savodxonligi oshishi, shuningdek, davlat tomonidan qabul qilingan qonunlar va me'yoriy hujjatlar bilan chambarchas bog'liqdir. Tahlillar shuni ko'rsatadiki: naqd pulsiz to'lovlar ulushi yil sayin oshib bormoqda, elektron to'lov xizmatlari esa nafaqat yirik shaharlar, balki hududlarda ham keng qo'llanilmoqda.

Plastik kartalar, mobil ilovalar va QR-to'lovlar orqali amalga oshiriladigan tranzaksiyalar hajmining barqaror o'sishi iqtisodiyotning shaffoflashuviga, soliq tushumlarining oshishiga va soya iqtisodiyoti qisqarishiga xizmat qilmoqda. O'rganilgan ma'lumotlar shuni tasdiqlaydiki, naqd pulsiz to'lovlar tizimi mamlakatda moliyaviy xavfsizlikni ta'minlash, bank xizmatlari qamrovini kengaytirish va innovatsion texnologiyalarni amaliyotga tatbiq etish uchun muhim asos bo'lib xizmat

qilmoqda. Shu bilan birga, tizimning barqaror rivojlanishi uchun texnik infratuzilmani yanada mustahkamlash, aholining raqamli ko'nikmalarini oshirish hamda elektron to'lovlar bo'yicha xavfsizlik standartlarini doimiy takomillashtirib borish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki — “Naqd pulsiz hisob-kitoblar to'g'risida Nizom”, 2013.
2. “To'lov xizmatlari to'g'risida” Qonun, 2021.
3. “Banklar va bank faoliyati to'g'risida”gi Qonun.
4. “To'lovlar va to'lov to'g'risidagi” Qonun
5. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki Rasmiy sayti
6. cbu.uz
7. LEX.Uz